

TEMA

Rettsikkerhet,
lov & etikk

ANS. REDAKTØR:

Karl Elling Ellingsen

REDAKTØR

Kari Klepp

REDAKSJON

Karl Elling Ellingsen

Kim Berge

Kari Wuttudal

Eldar Bromstad

PÅ FORSIDEN

Wenche Jensen

Utvikling kommer ut med fire utgaver i året og abonnement er gratis ved henvendelse til NAKU. Redaksjonen forbeholder seg retten til å korte ned bidrag.

BIDRAGSYTER

Marith Brithsdatter

LAYOUT OG PRODUKSJON

Klipp og Lim AS, Trondheim

FORSIDEFOTO

Marith Brithsdatter

KONTAKT

Redaksjonen tar i mot tips på

TLF. 73 55 93 86

E-POST naku@hist.no

www.naku.no

- s. 3 **PÅ JOBB:**
Hode, hjerte, hender
- s. 4 **NYTT OG NYTTIG**
- s. 5 **REPORTASJE:**
Er rettssikkerheten reell?
- s. 10 **LÆR MER:**
Rettssikkerhet
- s. 11 **REPORTASJE:**
Gjennomtenkte tastetrykk
- s. 14 **KRONIKK:**
Troverdighet og kunnskap
- s. 15 **INTERVJU:** *Hanne Mathiasen*

«Hvem har ansvaret for rettssikkerheten til min utviklingshemmede datter?»

Leder

Karl Elling Ellingsen
Daglig leder NAKU

Dette spør en far i hovedreportasjen (s. 5). Spørsmålet er påtrengende og viktig. I dette nummeret av magasinet Utvikling rettes oppmerksomheten nettopp mot rettssikkerhet. I senere tid har det vært flere oppslag i media om overgrep mot personer med utviklingshemning. De groveste handler om seksuelle overgrep og svikt i håndteringen av slike saker (se kronikk s. 14). Andre opplever kommunens håndtering av retten til å velge bosted som en prøve på rettssikkerheten.

Rettssikkerhet er en av grunnpilarene i rettsstaten, og drøftet flere ganger i forhold til utviklingshemmede. Et eget utvalg, Røkkeutvalget, leverte en utredning om dette i 1991. I 1999 ble egne lovregler om bruk av tvang og makt implementert; også disse med fokus på rettssikkerheten til personer med utviklingshemning. Gjennom lovgiving, adgang til å prøve saker i rettsystemet og myndigheter til å håndheve lovene (maktfordelingsprinsippet), bygges det opp til en rettssikkerhet hvor minst to viktige hensyn søkes ivaretatt. På den ene siden sikrer legalitetsprinsippet at offentlige myndigheter ikke kan gripe inn overfor en borger uten hjemmel i loven. Samtidig skal loven sikre at borgere får de ytelser og tjenester som loven gir. TV2 spurte i 2010 stortingspolitikere om de mener rettssikkerheten

er god nok, når personer opplever at de ikke får innfridd lovfestede rettigheter. Ni av ti svarer nei. Anette Trettebergsstuen (Ap) utalte: «Vi skal ikke ha et samfunn der folk må ty til advokat for å få ivaretatt sine rettigheter. Derfor har alle offentlige kontorer veiledningsplikt om de rettigheter de har ansvar for». Professor dr.jurist Jan Fridthjof Bernt ved Universitetet i Bergen sier at rettssikkerhet er det mest systematisk skjevfordelte godet i det norske samfunn. Rettssikkerhetsgarantier, som partsrettigheter i forvaltningssaker og rett til å få prøvet sin sak for uavhengige domstoler, når i liten grad frem til dem som er mest ubeskyttet og sårbare i samfunnet vårt.

Rettssikkerhet for personer med utviklingshemning krever at det offentlige ikke bare veileder om eksisterende rettigheter, men følger opp og sikrer at rettigheten innvilges og gis. Lovregulerte rettigheter er ikke i prinsippet noe man må kjempe for eller gå rettens vei for å få. Personer med utviklingshemning er avhengig av å få sine rettigheter ivaretatt av det offentlige. Svikter dette, svekkes rettssikkerheten. Når det skjer, fører det til at pårørende til voksne utviklingshemmede føler at de blir stående alene som ansvarlige for å ivareta deres rettssikkerhet. Det er ikke slik det skal være! ■

Utvikling

Bladet Utvikling gis ut av Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning (NAKU). NAKU skal bygge broer mellom fagmiljøer og tjenesteytere i kommunene, slik at vi sammen kan jobbe for å bedre levekårene for mennesker med utviklingshemning.

NAKU er opprettet av Helsedirektoratet som en selvstendig enhet ved Høgskolen i Sør-Trøndelag (HiST).
Se www.naku.no.

Hode, hjerte, hender

Alle som yter tjenester til utviklingshemmede i Lørenskog kommune skal kurses i lover, regler og retningslinjer. Minst like viktig som teori, er bevisstgjøring av egne holdninger og praksis.

TEKST: Redaksjonen

Illustrasjon: Istockphoto

På jobb

EBBA PARELIUS

WENCHE PEDERSEN

LILLIAN MATHIESEN

TEKST OG FOTO: Redaksjonen

Kunnskap, holdninger og praksis er tre like viktige faktorer for hvordan vi yter tjenestene. Det handler om hode, hjerte og hender, sier Ebba Parelius.

Hun er rådgiver i Pleie- og omsorgstjenesten i Lørenskog. Kommunen kaller inn alle som yter tjenester til utviklingshemmede til kurs om sosialtjenestelovens kapittel 4A; «Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning».

– Mange som kommer på kurs ønsker svar på konkrete problemstillinger. Men det finnes ingen fasit. Lovene må tolkes, sier Wenche Pedersen som har vært ressursperson for kursordningen siden den ble utviklet i 2006.

– Det er småtingene i hverdagen som er vanskeligst å vurdere for mange. Har vi for eksempel lov til å bruke tvang hvis en

tjenestemottaker nekter å ha på seg lue i 20 kuldegrader? Vi diskuterer i grupper, går inn i kjernen av problemet og knytter eksempelet til lovverket. Det er også viktig at alle blir kjent med saksgang og prosedyrer, sier hun og understreker at kapittel 4A ikke er en lov som tillater tvang:

– Loven *regulerer* tvangsbruk. Vi skal tenke over hva vi gjør og bli bevisst egne holdninger. Det er etikken som er essensen i dette.

Avverging av vold

Alle ansatte i Pleie- og omsorgstjenesten skal også delta på kurs om vold og trusler. Flere avdelinger melder om nedgang i voldsepisoder siden kursene startet opp i 2005.

– Deltakerne lærer selvforsvarsteknikker som skal være mest mulig skånsomme for en selv og personen som

angriper. Men hovedfokuset er forebygging av slike situasjoner, sier fagkonsulent og kursholder, Lillian Mathiesen.

– Det er viktig hvordan vi tilnærmer oss personer. Vi må være bevisste på intimsone, kroppsspråk og egne holdninger.

Per Hugo Olthuis begynte å jobbe i en bolig i Lørenskog kommune høsten 2010. Han har nå fått opplæring i både sosialtjenestelovens kapittel 4A og kurs om vold og trusler.

– Jeg kjente meg igjen i mange av eksemplene fra kursene, spesielt det med å fange opp signaler og avverge at en truende situasjon oppstår. Jeg er også bevisst det å finne alternative løsninger til tvang og makt. Men i tillegg til teori, er det også etter min mening veldig viktig å ta seg tid til å bli kjent med hver enkelt bruker. ■

Foto: Istockfoto

Du finner NAKU på nett!

NAKU har samlet en rekke ressurser innen fagfeltet utviklingshemning i kunnskapsbanken på naku.no. Her kan du søke etter forskningsartikler, eksempler, lovverk, e-læringsprogrammer, filmer og mye mer. Se naku.no.

! Nordic Network on Disability Research forskningskonferanse i Reykjavik 27. - 28. mai. Se yourhost.is.

! Foredraget «Er jeg ungdom eller har jeg Downs syndrom?» om unge utviklingshemmede, Oslo 20. mai. Se utdanningsforbundet.no.

Foto: Barne-apps.no

Nye filmer om psykisk helse

Personer med utviklingshemning er underrepresentert i det psykiske helseapparatet. Det til tross for høyere hyppighet av psykiske lidelser sammenlignet med øvrig befolkning. NAKU har produsert tre filmer som tar for seg tilbudet til utviklingshemmede med psykiske lidelser. I kunnskapsbanken på naku.no kan du også finne artikler skrevet av norske fagpersoner med spesiell kompetanse innenfor dette feltet.

Læring på et Brett

Hver dag kommer det nye applikasjoner, såkalte apps, til lesebrett og smarttelefoner på markedet. Nå utvikles det også en rekke apps for personer med spesielle lærebehov. Norske Anette Gleichmann er mor til en seks år gammel gutt med Downs syndrom. Da hun så hvor begeistret sønnen var for hennes nye iPad lesebrett, kom hun på ideen til programmet MinneSpille. Med tydelige, fargerike animasjoner skal spillet stimulere kortidsminne til 2-4-åring, eller eldre barn med spesielle lærebehov. Spillet går ut på å finne to like kort,

samtidig som du lærer ordet ved å se figuren på kortet, se ordbildet og høre ordet lest. MinneSpille følges i disse dager opp med TelleSpille og OrdSpille.

Se filmdemonstrasjon og les mer på barne-apps.no. Applikasjonene kan kjøpes på iTunes.com og en nedlasting koster 21 kr. Deler av inntektene går til Downs Syndrome Education International.

(Kilder: VG og Barne-apps)

PÅ FILM: Kristin Johannessen ved psykiatrisk heimesjukepleie i Kvam. Foto: Jøran Wærdahl.

Avis med symbolspråk

Klar Tale er en universelt utformet ukeavis som tidligere har levert nyheter som lettlest og opplest tekst. Nå har avisen lagt til en funksjon der ordene oversettes til symboler. Når du holder musepekeren over et ord, vil det komme opp et symbol. Det kan være en kvinne-figur

for ordet «kvinne», og det norske flagget ved ordet «Norge». Symbolene som brukes er Widgit (WLS), tidligere kjent som Rebus. Se klartale.no og gå inn på innstillinger øverst til venstre på forsiden for å slå på symbol-funksjonen.

ENSOM KAMP: Mange foreldre føler de må kjempe for at deres utviklingshemmede sønner og døtre skal få tjenestene de har krav på.
Illustrasjon: Istockphoto.

Reell rettsikkerhet for alle?

REPORTASJE De siste 20 årene har Norge lovfestet en rekke rettigheter som skal sikre personer med utviklingshemning en aktiv og meningsfylt tilværelse. Likevel opplever mange pårørende at lovene brytes og at de alene må ta kampen mot byråkratiet.

FORTELLER SIN HISTORIE: Wenche Jensen har skrevet bok om hvordan det er å leve med utviklingshemning. FOTO: Marith Brithsdatter

RETSSIKKERHET

Det finnes ingen entydig definisjon på begrepet rettsikkerhet. Tradisjonelt har ordet handlet om sikkerhet mot statlig overgrep. I moderniseringen av begrepet handler det mer om velferdsstaten og enkelt-individens rettigheter. I denne artikkelen avgrenses rettsikkerhetsbegrepet til forholdet mellom offentlig forvaltning og borgere, og lovene som skal sikre rettsgoder, rettigheter og menneskeverd. På de neste sidene spør Utvikling hvor sterkt rettsikkerheten står for utviklingshemmede og hvem som har ansvaret for at den blir ivaretatt.

TEKST: Kari Klepp

Den tiden mamma levde, var det hun som sto på for at jeg fikk de rettighetene jeg hadde krav på. Slikt kommer ikke av seg selv, sier Wenche Jensen (49) fra Bærum.

I boka *Mitt liv som utviklingshemmet* skildrer hun skolegang i spesialklasse, fritidsaktiviteter, arbeidserfaringer og personlige relasjoner. Flere ganger trekkes moren fram som en sentral støttespiller. Hun fulgte opp skolearbeidet, var med på idrettsstevner og sto på for at datteren skulle få et godt liv. I boka beskrives en episode da Wenche var 18 år og skolen hun gikk på bestemte at jentene på internatet skulle steriliseres.

– Mamma fikk stoppet at det skjedde med meg. Jeg har vært heldig som hadde en så fantastisk mor. Det var tøft å miste henne, men da hun døde (i 2007, red.) var jeg jo voksen og godt etablert. Mamma var ikke bekymret for meg da

hun gikk bort.

Wenche Jensen trives i dag med samboer, eie-leilighet i Bærum, håndballtreninger i Nadderudhallen og assistentjobb ved spesialskolen der hun selv gikk som barn:

– Jeg håper elevene jeg jobber med får en framtid med bedre likestilling mellom funksjonshemmede og andre. Samfunnet har jo kommet seg litt videre de siste årene, men jeg tror det er mye som står igjen før utviklingshemmede får full støtte. Det er trist at tilbudet til de svake kan bli så dårlig at de må be foreldrene om hjelp. Utviklingshemmede er ikke de som skriker høyest når ting går dem i mot. En må ofte ha andre til å tale sin sak og da er det ikke alltid like lett å få gjennomslag.

Et sektoransvar

I løpet av de siste 20 årene er det innført flere lover som skal sikre

En rapport fra Helsetilsynet i 2006 oppsummerer tilsyn i 53 kommuner der rettsikkerheten til personer med utviklingshemning ble evaluert. Det ble undersøkt om tjenester som praktisk bistand og opplæring i hjemmet, avlastning endres når utviklingshemmedes behov for tjenester endres. Her ble det påpekt lovbrudd i 21 av 53 undersøkte kommuner. Tilsynet så også på om kommunene sikret at forholdene legges til rette for tjenesteyting med minst mulig bruk av tvang og makt mot utviklingshemmede som mottar sosiale tjenester. I 41 av de 53 av de undersøkte kommunene avdekket tilsynet bruk av tvang og makt i strid med lovbestemmelsene. (se helsetilsynet.no)

I en evaluering av sosialtjenestelovens kapittel 4A (se nordlandsforskning.no/publikasjoner), skriver Nordlandsforskning at informantene mener rettsikkerheten er bedre sikret med loven i og med at både kommunen, spesialisthelsetjenesten og fylkesmannen nå skal være involvert dersom det blir brukt tvang og makt – fordi det sikrer både systematikk og innsyn. I evalueringen nevnes utfordringer knyttet blant annet til hvordan tjenestetilbudet organiseres og hvilket innhold disse tjenestene rommer for å forebygge og begrense bruk av tvang og makt overfor utviklingshemmede. Andre utfordringer som trekkes frem, er knyttet til at fylkesmannen mangler sanksjonsmuligheter overfor kommunene. I tillegg nevnes det at hjelpevergene ikke alltid får tilstrekkelig oppfølging og opplæring (les om ny vergemålslov side 9).

arbeidsgiver, sier Tranås.

Han mener det i praksis er foreldrene alene som representerer rettsikkerheten til voksne personer med utviklingshemning:

– Hvis ikke vi gjør det, blir de rettsløse. Det er litt merkelig, at politikere og fagmiljø på ledelsesnivået ikke ser dette store sviket. Hvorfor er det ikke tatt tak i og hvorfor må vi foreldre stadig kjempe så mange unødvendige kamper? Dette gjelder en stor gruppe mennesker. Lover og forskrifter har gjerne sterke og gode intensjoner, men manglende kunnskap blant saksbehandlere gjør at de ikke etterleveres. Og hva skjer med de personene som ikke har foreldre som kan stå på for seg?

utviklingshemmedes rettigheter. Lov om sosiale tjenester, som trådte i kraft i 1993, lovfester tjenestemottakernes rettigheter og stiller krav til saksbehandling og beslutningsprosesser i forvaltningen. I 1999 trådte sosialtjenestelovens kapittel 6A om tvang og makt i kraft som en midlertidig bestemmelse, og ble i 2004 permanent regelverk under lovens kapittel 4A om «rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor personer med utviklingshemning». Kapitlet stiller blant annet krav til

forebygging og til saksbehandling. I tillegg omfattes utviklings-

hemmedes rettigheter av opplæringsloven, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven og ny lov om vergemål. Men har nye paragrafer gitt bedre rettsikkerhet i praksis?

– Det er vanskelig å måle rettsikkerhet. Men personer med utviklingshemning har hatt det temmelig rettsusikkert gjennom hele forrige århundre og også århundrene før det, om folk i det hele tatt vokste opp, sier dr. juris Aslak Syse, leder ved Institutt for offentlig rett, Universitet i Oslo.

– Rett til skolegang ble innført på slutten av 1800-tallet, men gjaldt ikke gruppen som ble betraktet som ikke opplæringsdyktige. Helsehjelp ble gitt i beskjeden grad. Derfor var gjennomsnittsalderen for personer med utviklingshemning så kort sammenlignet med folk flest. Her er det målbare endringer. Så det velferdsrettslige har endret seg klart til det bedre, sier Syse.

Om det har skjedd vesentlige endringer i rettsikkerheten de siste ti-tjue årene, synes han derimot det er vanskeligere å si noe sikkert om.

– Meningene er litt delte. Arbeidslivet er ikke tilpasset folk med kognitive funksjonsnedsettelse, og mange tidligere vernede bedrifter har satt kroken på døra. Det er blitt mer ensomhet, og dette er også en side ved integreringspolitikken.

Hvem har ansvaret for å sørge for at utviklingshemmedes rettsikkerhet følges opp i praksis?

– Det gjelder et alminnelig sektoransvar vedrørende omsorgen for personer

med utviklingshemning. Helsetjenesten skal for eksempel sørge for at folk følges opp helsemessig, og opplæringssektoren for tilpasset opplæring, sier Syse og legger til at det likevel ikke er til å stikke under stol at foreldre og andre nære pårørende ofte blir sittende alene igjen med et for stort ansvar:

– Det skjer når det offentlige ikke stiller opp, ikke stiller opp i tilstrekkelig grad eller ikke klarer å samarbeide. Det fører til en for stor omsorgsbyrde og en

rekke praktiske problemer som kan fylle dagene og tære både på ekteskapet og på muligheten

til å dra god omsorg for de andre barna i søskenflokket. Her er det viktige grep som bør tas for å sikre forsvarlige og helhetlige tilbud til den enkelte, og et offentlig ansvar og samarbeid som gjør det mulig å fylle en alminnelig foreldrerolle.

– Rettsløse uten foreldre

Asgeir Tranås har en voksen utviklingshemmet datter. Han har lagt ned mye arbeid i å følge opp tjenestetilbudet fra kommunen. I et brev til NAKU stiller han spørsmålet: «Hvem representerer rettsikkerheten til min datter på 27 år? Hun kan ikke ta vare på den selv».

– Rettsikkerhet handler om å ha kunnskap om hvilke rettigheter man har, å kunne hevde dem og klage når de krenkes. Personer med utviklingshemning er helt avhengige av rettigheter gjennom lover og forskrifter, kanskje mer enn noen andre. Når de selv ikke kan hevde sine rettigheter, hvem skal da gjøre det for dem? Spør Tranås.

Sammen med kona har han måttet kjempe for at datteren skal få sine rettigheter realisert.

– Hun har for eksempel rett på voksenopplæring, men får det ikke. Ingen i kommunen har tatt opp dette problemet, så vi som foreldre måtte selv ta tak i det. Søknaden ble avvist og saksbehandlingen viste fullstendig feil anvendelse av loven. Men hvem skal føre klagen? Kommunalt ansatte med ansvar for den enkelte kan få store problemer med å ta den rollen på grunn av lojaliteten til sin

STERKESTES RETT? Det er sagt at rettssikkerheten er et skjevfordelt gode. Illustrasjon: Istockphoto

Ny vergemålslov

Røkkeutvalget skriver i utredningen «Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemning» at den som selv ikke kan ivareta sine interesser, trenger en representant som kan passe på at man får de tjenester det er behov for. Hjelpevergen foreslås som best egnet til dette. I fjor vedtok Stortinget en ny vergemålslov (se s. 9). Med ny lov flyttes vergeansvaret fra overformynderiet i kommunen til staten ved fylkesmannen. Ingen skal kunne umyndiggjøres. Hjelpevergebegrepet fjernes, i den nye loven brukes kun ordet verge. Det er et begrenset mandat og kan omfatte økonomiske og personlige forhold. Norsk Forbund for Utviklingshemmede (NFU), anbefaler at familiemedlemmer eller andre nærstående er verger.

– For å sikre økonomiske interesser, kan en advokat eller andre ta ansvaret. Men i forhold til personlige ting som

hvor personen vil bo, bør vergen være noen som kjenner vedkommende godt, sier NFU-leder, Jens Petter Gitlesen og legger til:

– Det er et stort ansvar for en forelder, men man må først og fremst tenke på den som trenger verge, sier Gitlesen.

Viktig å si fra

NFU sentralt behandler rundt 500 enkeltsaker fra utviklingshemmede og pårørende årlig.

Som regel gjelder det brudd på opplæringsloven og sosialtjenesteloven. Tilsyn på feltet avdekker lovbrudd i 80 prosent av tilfellene. Når offentlige ulovligheter er så omfattende, betyr det at kommunene ikke utøver sin informasjons- og veiledningsplikt, sier Gitlesen.

NFU oppfordrer til å sette ned foten når det trengs.

– Fylkesmennene får inn stadig færre klager. Jeg tror ikke det er fordi

vedtakene har blitt bedre, sier juridisk rådgiver i NFU, Ivar Stokkereit.

– Det er nok heller på grunn av motløshet. Man forventer at kommunen har gode saksbehandlingsrutiner. Men vi ser at det sjelden er tilfelle i sakene vi får. Det er ofte stor ambivalens i å klage på kommunen fordi man er redd det skal gå ut over tjenestetilbudet. Mange bekymrer seg nok uten grunn, for de som behandler klagesakene er ikke de samme personene som står for tjenestene. Men i små kommuner er nok pårørende redder for å bli sett på som bråkmakere, sier juristen og utdyper viktigheten av klager:

– Bare på den måten kan man få belyst saker der det er stort avvik mellom det man har krav på og det man faktisk får. Dessuten er det viktig for domstol-systemet. Lovfestede rettigheter preges av skjønnsvurderinger. Uten saker i domstolen vil rammene bli mer vilkårlige. Dommene vi har nå går tilbake til

1980- og 90-tallet, sier Stokkereit som forstår at mange kvier seg for å ta kommunen til retten.

– Man står jo i et avhengighetsforhold til kommunen man går til sak mot. Gjengse advokater har sjelden innsikt i utviklingshemninger. Og det er jo også et kostnadsspørsmål. Regjeringen foreslo i fjor å styrke borgernes rettssikkerhet gjennom fritt rettsråd. Men rettshjelpen skulle ligge i kommunen, og det kan bli problematisk når det er kommunen du vil gå til sak mot. Vi synes det beste er å bruke interesseorganisasjonene siden vi har større innsikt i saksfeltet og er et lavterskeltilbud. NFU bistår i dag medlemmene med rådgivning, og kan gå inn som fullmektig, sier Stokkereit og nevner også andre ordninger:

– Hver kommune har plikt til å opprette råd for funksjonshemmede som skal sikre medvirkning. Vi har også forbrukerombudet og pasient- og brukerombudet som kan hjelpe i saker der man ikke får tjenester man har krav på gjennom loven. De bistår i klagesaker, men har ingen overprøvningsmulighet.

Frykter lovforslag

Landsforbundet for utviklingshemmede og pårørende (LUPE) oppfordrer også pårørende og hjelpeverger om å klage på urettmessige vedtak. De har stort sett positive erfaringer med klagesaker til fylkesmannen.

– Fylkesmennene er vår sikreste instans når vi sender klager på enkeltvedtak. I høy grad er embetet flinke til å vurdere og ivareta rettigheter. I mange tilfeller pålegger de kommunene å gjøre nye vedtak, sier sekretær i LUPE Ivar Tolstad.

– Men vi er bekymret for forslaget til ny lov om kommunale helse og sosialtjenester. I forslaget fratas fylkesmannen myndigheten til å overprøve kommunenes vedtak. Det kan medføre at kommunene i praksis gjør som de vil, og det vil ikke gi god rettssikkerhet til de som er avhengige av deres tjenester.

Konstituert barne-, likestillings- og inkluderingsminister Tora Aasland sier hensikten med denne delen av lovforslaget er å bevisstgjøre kommunene, slik at de selv tar ansvar for å kontrollere egne

vedtak opp mot lover og regler.

– Det vil hele tiden være en balanse mellom kommunenes rett til å ta egne avgjørelser og statens overprøving. Fylkesmannen vil fortsette å ha overordnet tilsyn og klagemuligheten vil fremdeles være der. Det ville være dumt hvis kommunene bare skulle følge lover og regler fordi fylkesmannen overprøver vedtakene. Tar kommunene selv ansvar, styrkes også rettssikkerheten til den enkelte.

«Det skal ikke være den sterkeste rett som gjelder»

Fundamental oppgave

– Rettssikkerhet er myndighetens ansvar. Det er vi som skal sørge for systemer og regler som gjør at rettighetene virker i praksis. Det skal ikke være den sterkeste rett som gjelder, sier Aasland.

På spørsmål om hva myndighetene vil gjøre for å styrke rettssikkerheten til utviklingshemmede, trekker statsråden fram tiltak fra «Informasjons- og utviklingsprogram for mennesker med utviklingshemming» som Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) introduserte i fjor.

– Vi vil invitere til regionale møter med interesseorganisasjoner og fagforeninger for å informere om gjeldene politikk, drøfte hvordan politikken skal utformes og diskutere problemer kommunene og tjenestemottakerne opplever, forteller Aasland.

Hun ramser også opp Helsedirektoratets håndbøker om rettigheter (se s.11), informasjon om retten til individuell plan, ny vergemålslov og tilskudd til interesseorganisasjoner og likemannsarbeid som viktige tiltak.

– Interesseorganisasjonene kan være gode støttespillere og noen tilbyr medlemmene fri rettshjelp. Det tidligere Pasientombudet har fått utvidede oppgaver og omfatter nå også den kommunale omsorgstjenesten. Pasient- og brukerombudet skal være med på å ivareta brukernes behov og sikkerhet overfor helse- og sosialtjenesten, sier Aasland som selv har bakgrunn som fylkesmann.

– Det er selsagt ikke et mål i seg selv

at man vil ha flere klager, målet er jo at systemene skal fungere. Men fylkesmannen skal ta i mot slike klager og sørge for at departementenes politikk er samordnet. Fylkesmannen skal arrangere kurs og konferanser og gi veiledning om rettssikkerhet. Rettssikkerheten er en fundamental oppgave for fylkesmannen på vegne av regjering og Storting.

Men for mange foreldre er det en oppgave som preger hverdagen. Asgeir Tranås tror han og andre foreldre i praksis må fortsette å kjempe for lovpålagte tjenester til sine voksne barn.

– Det er vi som er garantister for utviklingshemmedes rettssikkerhet nå og vi kommer til å være det i lang tid framover.

LOVER I ENDRING

Ny vergemålslov ble vedtatt i 2010, men det er uvisst når den trer i kraft. Under ny lov vil ingen kunne umyndiggjøres. Et vedtak om vergemål skal individtilpasses og ikke gjøres mer omfattende enn nødvendig. Vergemålsloven flyttes fra overformynderiet i kommunen til fylkesmannen som skal gi vergene nødvendig opplæring, veiledning og bistand. En sentral vergemålsmyndighet opprettes. Det er ventet at regjeringen ratifiserer FN-konvensjonen for funksjonshemmedes rettigheter når ny vergemålslov trer i kraft (se overformynderi.no og lovdata.no, un.org).

Sosialtjenesteloven skal erstattes av ny kommunal helse- og omsorgslov. I høst la regjeringen fram et høringsnotat. I forslaget har ikke fylkesmannen myndighet til å endre kommunenes vedtak. Bl.a NFU og LUPE har kritisert dette for å true den enkeltes rettssikkerhet. Organisasjonene er også kritisk til helse/pasient-fokuset i høringsnotatet. Høringsnotat og høringsuttalelser kan lastes ned fra regjeringen.no/nb/dep/hod.

Lær mer!

Inn i materien

Utredningen «Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming» gir en interessant analyse av begrepet rettsikkerhet sett i sammenheng med tjenester til utviklingshemmede. Den kan bestilles i papirform fra bl.a fagbokforlaget.no.

Gratis online-kurs

Denne måneden lanseres portalen «Mangfold og muligheter» på helsekompetanse.no. Portalen inneholder tre e-læringskurs for deg som yter tjenester til utviklingshemmede. Flere av kapitlene omhandler rettsikkerhet, blant annet i sammenheng med ansvarsreformen, sosialtjenesteloven og pasientrettighetslovens kapittel 4A. Kursene er gratis og åpen for alle. Portalen driftes av Nasjonalt senter for telemedisin. Se helsekompetanse.no/mangfold.

Illustrasjonsfoto: Istockphoto

Rettsikkerhets-konferanse i høst

Stiftelsen SOR arrangerer 24. og 25. oktober i år en stor konferanse der tema er rettsikkerhet. Det vil handle om flere forhold knyttet til rettsikkerhet, blant annet overgrep. Det kommer forelesere fra Norge, Sverige og England som vil legge frem sine erfaringer og modeller for å ivareta og bedre rettsikkerhet hos utviklingshemmede. Målgruppen er alle som har et engasjement for personer med utviklingshemming. Konferansen holdes på hotellet Scandic Bergen City. Program vil være klart rundt 1. mai. Følg med på sorkurs.no.

Rettigheter listet opp

Helsedirektoratet har gitt ut brosjyrene «Barn og unge med funksjonshemming - hvilke rettigheter har familien?» og «Håndbok om helse- og sosialtjenester i kommunene». Brosjyrene kan bestilles i papirformat eller lastes ned fra Helsedirektoratet.no/publikasjoner.

Tankevekker

Bodø kommune kom i mediens søkelys i vinter etter at det i et bofelleskap ble avdekket forhold Pasient- og brukerombudet betegnet som «uverdige». Innslaget kan ses på nrk.no/nyheter/distrikt/nordland.

Forebygging av overgrep

Dagbladet har det siste året rettet søkelyset mot seksuelle overgrep mot utviklingshemmede. Flere kommuner blir kritisert for dårlig håndtering av sakene. Som et bidrag i arbeidet med å forebygge og håndtere overgrep, har fagkonsulenter ved habiliteringstjenestene i Finnmark i samarbeid med fylkesmannen utarbeidet håndboka «Utviklingshemming og seksualitet». Den kan lastes ned fra fylkesmannen.no.

*Samarbeid
om etisk
refleksjon*

TIL VEGGS: I en etisk refleksjon graves f.eks. uvetting bruk av Facebook fram.
Illustrasjon: Istockphoto

Gjennomtenkte tastetrykk

REPORTASJE Er det greit å bli venner med tjenstemottakere og pårørende på Facebook? Det var et av spørsmålene som ble diskutert da Utvikling fikk bli med på åpen refleksjon i Moss kommune. Moss deltar i KS-prosjektet «Samarbeid om etisk kompetanseheving».

TEKST OG FOTO: Kari Klepp

Hva gjør vi hvis tjenstemottakere, pårørende eller hjelpeverger sender oss venneforespørsler på Facebook? Spør vernepleier Erlend Gjermundsen seks ansatte i Moss kommunes Tjenester for funksjonshemmede. Rundt et langbord dekket med kaffe, frukt og sjokolade skal gruppa i løpet av den neste timen diskutere etiske dilemma i forbindelse med bruk av sosiale medier. Gjennom et strukturert skjema ledet av refleksjonsveilederne Gjermundsen og Anne Lise Johansen, skal forsamlingen luften sine tanker. Erlend stiller åpne spørsmål, Anne Lise noterer på en plakat. Her er taket høyt nok for alle typer meninger. Ytringene forblir anonyme og i motsetning til Facebook, tas kommentarene ned fra veggen når diskusjonen er avsluttet.

Skriften på veggen

Nettsamfunnet Facebook passerte i fjor 2,5 millioner registrerte brukere i Norge. Ifølge TNS Gallup, har norske Facebook-brukere i gjennomsnitt 167 venner. Det

som står skrevet på Facebook-siden din, eller «veggen» kan derfor nå bredt ut.

– Det kan være veldig uheldig hvis en ansatt blåser ut frustrasjon om arbeidsplassen på Facebook. Selv om personen ikke nevner navn, er det enkelt for kolleger å skjønne hva vedkommende prater om, starter en møtedeltaker med å svare på det åpne spørsmålet. De andre følger opp med sine erfaringer og betraktninger:

– Ja, det er forskjell på å bemerke noe på et personalmøte og skrive det på Facebook. – Og for en tjenstemottaker vil det jo oppfattes som sårende og støtende hvis den som jobber hos deg klager over jobben! – Samtidig er det jo vanskelig å avvise noen også. – Men er det i det hele tatt mulig å opprettholde taushetsplikten hvis man blander jobb og sosiale medier? – Vi kan jo få det inn i regelverket? Spør en av møtedeltakerne, men Erlend protesterer:

– Jo, men nå er vi allerede inne på løsninger og det kommer først senere i prosessen! Sier han og ler. Her skal hvert trinn av refleksjonen struktureres og gjennomgås nøye. Målet er ikke nødvendigvis

å komme fram til en entydig konklusjon, men gjøre deltakerne bevisste på valgene de tar i det daglige arbeidet.

Etiske verktøya

Metoden de bruker kalles åpen refleksjon og er et av flere verktøya fra prosjektet «Samarbeid om etisk kompetanseheving». Prosjektet er utviklet i et samarbeid mellom Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon (KS), Helse- og omsorgsdepartementet, Helsedirektoratet og arbeidstakerorganisasjonene innen helse. Målet er å bidra til at kommunene styrker den etiske kompetansen i helse-, sosial- og omsorgstjenestene og at de gjennomfører systematisk etisk refleksjon i tjenestene. KS startet opp prosjektet i 2007 og det er nå besluttet videreført ut 2015. Ved årsskiftet deltok 122 kommuner i prosjektet. Moss kommune har vært med siden 2009.

– Det første vi gjorde var å finne refleksjonsveiledere fra de ulike virksomhetene, sier Lill Anita Aronsen. Hun er avdelingsleder for Sørtun avlastning for barn og unge og har vært med i

ETIKK PÅ PLAKATEN: Heidi Vik (t.v) og Erlend Gjermundsen diskuterer (under), mens Anne Lise Johansen noterer (over). Gruppebilde: Erlend Gjermundsen, Trond Viggo Børvind, Anne Lise Johansen, Trine Målteng, Iren Thorbjørnsen og Lill Anita Aronsen er alle med på prosjektet Etisk kompetanseheving.

prosjektgruppa for etisk refleksjon i Moss kommune siden oppstarten.

– Den viktigste egenskapen vi søkte i refleksjonsveilederne var personlig engasjement. Vi trengte noen ildsjeler, forteller Aronsen og hinner blant annet til Anne Lise Johansen og Erlend Gjermundsen.

– Refleksjonsveilederne deltok i et kurs gjennom KS og deretter hadde vi et stort kick-off her i Moss. Målet var da å inspirere ledere i omsorgstjenesten. Vi synes det var viktig at virksomhetslederne engasjerte seg i begynnelsen, sier Aronsen.

Lærer lovverket

– Vi har hatt en refleksjonsprosess omkring Facebook tidligere også. Det er jo en problemstilling som berører mange. Andre tema vi har reflektert rundt, er bruk av tvang og makt og grensen mellom privatperson og profesjonell, for å nevne noen. Vi prøver å knytte problemstillingene til arbeidet i det daglige, forklarer Erlend Gjermundsen.

Ifølge de to ivrige refleksjonsveilederne,

er de fleste deltakerne positive til prosessene. Men noe skepsis vil det også være.

– Vi er vant til å jobbe raskt og finne løsninger fort i hverdagen. Plutselig skal vi bruke tid på å reflektere? Det kan nok også være litt skummelt å gå ned i dybden på ting for mange. Vi bruker derfor tid på å forklare strukturert refleksjon, sier Aronsen.

Hun definerer etisk kompetanse som evnen til å belyse en sak, se ting fra flere sider og bli bevisst egne holdninger:

– Dessuten blir vi bedre kjent med lovverket. Dette er faktisk en veldig fin måte å lære lovene på! Sier Aronsen som er strålende fornøyd med prosjektet så langt.

– Etter hvert er meningen at etisk refleksjon skal leve videre blant de ansatte rundt omkring på arbeidsplassene. ■

SAMMARBEID OM ETISK KOMPETANSEHEVING

- Samarbeidsprosjekt mellom Helse- og omsorgsdepartementet, Helsedirektoratet, arbeidstakerorganisasjonene innen helse og omsorg samt KS.
- Målet er å bidra til at kommunene styrker den etiske kompetansen i helse-, sosial- og omsorgstjenestene.
- Kommunene tas opp puljevis etter søknad. Femte pulje settes i gang våren 2011.
- Kommunene som deltar får kurs, opplæring i refleksjonsverktøy og tilgang til læremateriell.

Du kan ta en titt på prosjektets e-læringsprogram og lese mer på ks.no.

Troverdighet og kunnskap

Stortinget drøftet 17. februar et forslag om styrkede rutiner for varsling av seksuelle overgrep mot utviklingshemmede. Fungerende inkluderingsminister Tora Aasland avviste forslaget med at slike rutiner vil virke stigmatiserende.

Kronikk

Terje Olsen,
Sosialantropolog og
forskningsleder ved
Nordlandsforskning

Diskusjonen er interessant fordi den reflekterer ideologiske brytninger i kriminalpolitikk og velferdspolitik. Men den bør forstås i en bredere sammenheng enn et standpunkt for eller imot varslingsrutiner. Utviklingshemmede har i praksis et svakt rettslig vern mot overgrep. Denne utfordringen kan imøtekommes med kunnskap og kompetanse.

I 2009 gjennomførte Nordlandsforskning en studie på oppdrag fra Arbeidsdepartementet hvor vi gikk nærmere inn i åtte overgrepssaker mot personer med utviklingshemming. Vi studerte bl.a. hvordan disse sakene ble oppdaget, håndtert på arbeidsplassene og behandlet i strafferettspleien. Studien ble fanget opp av Dagbladet og journalist Thomas Ergo som siden har gjort et omfattende arbeid med å avdekke seksuelle overgrep mot utviklingshemmede og sviktende oppfølging av disse i strafferettspleien. Manglende varsling, sviktende etterforskning og brudd på tidsfrister for gjennomføring av avhør, er noen stikkord. Få saker blir anmeldt og enda færre ender i domfellelse.

Det underliggende problemet synes imidlertid å bestå i at utviklingshemmede i praksis har et svakt rettslig vern mot seksuelle overgrep. Loven er tydelig nok, men håndhevingen av loven synes å være unntallende. I mange overgrepssaker finnes få objektive bevis. Påstand står mot påstand. Fornærmedes og tiltaltes troverdighet blir derfor av avgjørende betydning. En del utviklingshemmede mangler ord og begreper for å beskrive hva som har skjedd. I studien vi gjennomførte, så vi også at funksjonshemmingen ble brukt som et sentralt element i å svekke fornærmedes troverdighet. Samme mønster påpekes i forskning fra England, Sverige og USA. Internasjonal forskning viser likevel at utviklingshemmede i de fleste tilfeller kan gi fullgode

vitneprov når de blir avhørt på riktige måter.

At utviklingshemmedes vitneutsagn tilskrives lav troverdighet synes å gjelde i alle ledd av strafferettspleien: ved anmeldelse, ved vurderinger av påtale og i rettsbehandlingen. Troverdighet er i en viss forstand et anerkjent problem, slik de eksisterende ordningene med dommeravhør og Barnehus (som også omfatter voksne utviklingshemmede) er etablert for å imøtekomme.

Problemet med seksuelle overgrep mot utviklingshemmede er godt dokumentert, og statsrådets svar trekker heller ikke dette i tvil. Når departementet ikke ønsker å innføre varslingsrutiner, finnes det imidlertid andre måter departementet - i samarbeid med justisdepartementet - kan møte problemet på. Man kan styrke kapasiteten og kompetansen om utviklingshemming hos ansatte i barnehusene, SO-team (samarbeidsgruppe ifm. seksuelle overgrep) og koordinatorene ved politidistriktene. Instan-

«At utviklingshemmedes vitneutsagn tilskrives lav troverdighet synes å gjelde i alle ledd av strafferettspleien ...»

ses mulighet til å overholde tidsfristen for gjennomføring av dommeravhør, kan rustes opp. En kan vurdere å utvikle en egen videreutdanning for politifolk, særlig rettet mot dommeravhør av utviklingshemmede, slik det finnes for avhør av barn. I forkant av rettsbehandlingen av slike saker kan fagfolk fra for eksempel regional habiliteringstjeneste, gi retten en generell innføring i hva det vil si å leve med utviklingshemming.

Alt dette handler om å øke kunnskapen om utviklingshemming i ulike ledd av strafferettspleien. Nordlandsforskning har gått inn i et nettverks-samarbeid med Habiliteringstjenestene i Nordland, Politihøgskolen i Bodø og Statsadvokaten i Nordland der vi jevnlig drøfter prinsipielle sider ved denne typen saker. Barnehuset i Tromsø, habiliteringsteamene og Statsadvokaten i Troms og Finmark, har også blitt involvert i samarbeidet. Habiliteringsteamet i Nordland har gjennom flere år arbeidet med kunnskapsutvikling om utviklingshemmedes seksuell helse og andre fagmiljøer har også utviklet kunnskap på dette området. Det finnes gode muligheter for å ta i bruk relevant fagkompetanse for å imøtekomme grunnleggende utfordringer på dette feltet – uten å stigmatisere utviklingshemmede som gruppe.

MER ENN TUSEN ORD: Hanne Mathiassen har en massiv bunke papirer liggende med dikt hun har skrevet gjennom mange år.

«Menneskeverd»

Menneskeverd har et ufødt barn med Downs syndrom. Det er like mye verdt som andre mennesker, selv om det har et kromosom mer enn andre.

Menneskeverd er viktig for oss alle selv om vi har forskjellig handikap, Downs syndrom, Cerebral parese eller er trafikk-skadde. Vi er viktige fordi vi har evnen til å ha omsorg, tanker, følelser for andre mennesker. Det er dette som gir oss medfølelse, omsorg, ettertanke, lys og glede i livet vårt.

Menneskeverd gir oss respekt, omtanke, omsorg, livslyst, livsglede, åpenhet og nærhet. Menneskeverd er en dyp kjærlighet, vennskap, og tillit til andre mennesker med handikap som meg. Menneskeverd for meg med Downs syndrom betyr at jeg får tillit, glede, omsorg, omtanke, respekt, kjærlighet og vennskap fra mine venner. Vi har alle behov for Menneskeverd, vi er alle like mye verdt. La oss ta vare på hverandre og hjelpe dem som har det vanskelig, de som trenger omsorg, omtanke, selvtilitt, kjærlighet og glede i livet sitt. Menneskeverd er viktig for oss alle.

Hanne Mathiassen.

Livets poesi

Har du spørsmål eller kommentarer til artikler i bladet eller andre tema?

Send inn din mening til naku@hist.no

Hanne Mathiassen har mye på hjertet. Det har resultert i tusenvis av dikt.

TEKST: Kari Klepp **FOTO:** Marith Brithsdatter

I dag skriver jeg dikt om snøen, sier Hanne Mathiassen (37) og titter ut på det hvite været som har satt våren på vent. Snøflakene daler ned på bakken like lett som ordene treffer Hannes notatblokk på stuebordet i Skien. Her har mange tusen dikt blitt til.

– Det første skrev jeg da jeg var 15 år. Siden da har jeg skrevet dikt hver eneste dag. Jeg skriver om livet, verden, kjærlighet og om menneskeverd, forteller den produktive poeten som både har fått diktene sine publisert i bokform (*En bok om livet*, 1996) og sunget inn på cd (*Livet er nå*, 2006).

Livsvern

I vinter har debatten om sorteringssamfunnet rast i forbindelse med spørsmålet om ultralyd skal tilbys gravide i 12. svangerskapsuke. Det er en debatt Hanne Mathiassen i mange år har engasjert seg i.

– Jeg blir veldig lei meg når jeg hører at folk vil ta

abort når fostret har Downs syndrom. Det knuser hjertet mitt. Når jeg hører sånt, setter jeg meg ned og skriver dikt for å få det ut. For sitt engasjement i debatten, mottok Mathiassen i 2005 Livsvernprisen som deles ut av organisasjonen Menneskeverd.

– Menneskeverd er viktig fordi det betyr at personer som meg får leve, stå fram og vise at vi er mennesker. Vi er mennesker med kjærlighet, håp, glede, smil og latter. Vi fortjener respekt. Vi er verd noe, sier Skiens-dama som i fjor kunne henge enda en pris på veggen:

– Jeg ble kåret til «Årets telemarking 2009» av avisa Varden. Den prisen fikk jeg fordi jeg er en enestående dame! En som flytter grenser, som det heter.

Mathiassen har nå en plastpose proppfull av dikt som det skal bli ny diktsamling av. Utvikling har fått lov til å trykke ett av verkene allerede: Det handler om en av Mathiassens hjertesaker – menneskeverd.

(Se øverst på siden) ■

Kunnskap med få klikk

Skler du langt ut til siden når du søker etter svar på nettet? NAKU har laget en smart snarvei for deg som leter etter norsk kvalitetssikret informasjon om utviklingshemning. På naku.no finner du fagartikler, aktuell forskning, relevant lovverk, nyheter, kalender, undervisningsmaterieill, brosjyrer, rapporter,

filmer og lenker til nyttige nettsteder. Alle ressurser er listet opp alfabetisk og tematisk i en kunnskapsbank. Tema som er omtalt er blant annet helsetjenester, psykisk helse, skole, fritid, arbeid og selvbestemmelse.

Fra naku.no kan du også laste ned bladet Utvikling gratis.

Utvikling kommer ut fire ganger i året og kan bestilles gratis på naku@hist.no

Bladet er for deg som yter tjenester til mennesker med utviklingshemning.

Du skal finne interessante reportasjer, debatter, råd og tips inne i bladet.

Utvikling gis ut av Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning (NAKU)

Hva ønsker du å lese mer om? Vi vil gjerne høre fra deg på naku@hist.no